

Західний націоналізм та український націоналізм: чи є між ними різниця?

Western nationalism and Ukrainian nationalism: is there a difference between them?

Похило І.Д.

Анотація. У даній статті автор намагається дослідити і систематизувати підходи західних та українських вчених на націоналізм. Звертає увагу, що тільки Б.Андерсон вважає такий підхід до класифікації недоречним. Представники українського націоналізму вважають його частиною західного або європейського націоналізму.

Ключові слова: західний націоналізм, східний націоналізм, український націоналізм, культурний націоналізм, політичний націоналізм.

Abstract.

In this article the author tries to explore and systematize the approaches of Western and Ukrainian scholars on nationalism. Notes that If only Anderson believes this approach to classification is inappropriate.

Representatives of the Ukrainian nationalism is considered part of Western or European nationalism.

Keywords: Western nationalism and Eastern nationalism, Ukrainian nationalism,

Націоналізм як політичне явище та теорія націоналізму певний час притягує увагу дослідників природи його становлення та проявів націоналізму різних країнах або навіть і континентах.

Треба зазначити, що це питання намагаються вивчити та класифікувати найвідоміші спеціалісти у даному питанні як от: Б.Андерсон, Е.Сміт, Р.Брюбейкер, Е.Гелнер, Д.Донцов, М.Міхновський, Г.Касьянов та інші. Визнаючи, що може існувати націоналізм, як явище, доктрина, рух вони не змогли дійти згоди у питанні який саме націоналізм можливо досліджувати і чи існує класичний націоналізм і від нього беруть початок інші «національний націоналізм».

Західні дослідники націоналізму намагаються знайти єдине визначення даної категорії і типологізувати його.

Націоналізм визначають як «практику і теорію етнічних і соціально-політичних відносин у суспільстві, які ґрунтуються на самоідентифікації нації у вирішенні політичних, державних, економічних, соціокультурних проблем суспільного розвитку...»[11, с.326]. «Націоналізм – це теорія політичної легітимності, згідно з якої етнічні межі не можуть перетинатися політичними кордонами і, зокрема, етнічні кордони в межах певної держави не повинні відокремлювати правителів від решти», - пише Ернест Гелнер[4, с. 156]. Українські дослідники В.Лісовий та О.Проценко звертають увагу, що більшість фахівців, які досліджують та намагаються знайти визначення феномена «прагнуть зафіксувати «серцевину» націоналізму, зводяться до такого варіанта: націоналізм – це ідеологія, в якій нація є найважливішим поняттям і центральною цінністю»[9, с.xii].

Бажання типологізувати і класифікувати феномен націоналізму має багато прибічників тому і викликає, на нашу думку, бажання спеціалістів у цій царині, знайти той критерій, який зможе пояснити, що таке націоналізм і як він різниться всередині і від чого залежить різниця між, наприклад, українським і німецьким націоналізмом.

У відомій статті Б.Андерсона «Західний націоналізм і східний націоналізм: чи є між ними різниця» він зауважує, що не можна розуміти націоналізм лінійно Схід-Захід. Мова скоріше може йти про те, який з них виникає раніше, а який пізніше. «Найстаріші націоналізми Азії – я маю на увазі Індію, Філіппіни та Японію – набагато старші за європейські – корсиканський, шотландський, новозеландський, естонський, австралійський». Але проблема полягає ще й у віднесенні самих себе представників цих націоналізмів до Сходу чи Заходу... «у самій Японії є люди, які вважають себе білими... Як розрізнити де починається і де закінчується Схід»[1].

Ця проблема щільно пов'язана з міграційними процесами. Дуже багато вихідців зі сходу (наприклад, китайців) розселилися по всьому світі. Не

менша кількість представників Індії проживає у різних куточках Європи та Сполучених Штатів Америки.

У роботі Б.Андерсона «Уявлені спільноти» він виокремлює так званий «офіційний націоналізм», який склався історично як реакційна відповідь на народні націоналізми знизу, направлені проти правителів, аристократів та імперських центрів. Головним для цього націоналізму – це було бажання царя русифікувати в Росії своїх підданих, Лондон намагався англізувати Ірландію, Німеччина онімечити свою частину Польщі, - тобто «натягнути вузьку та коротку шкіру нації на величезне тіло старої імперії». Він вважає, що немає чіткої та зрозумілої різниці між азійським та європейським націоналізмом [1].

Ганс Кон у своїй роботі «Західний і східний націоналізм» визначає, що «Націоналізм – це стан свідомості (a state of mind)... Націоналізм – це ідея, idee – force, яка наповнює людський мозок і серце новими почуттями та спонукає людей втілювати свої переконання в організованій діяльності»[6, с.479].

Г.Кон визначає, що нація це не просто група людей, яких об'єднує «спільна свідомість», а це «ще й група яка прагне набути самовираження через її найвищу форму самовираження – незалежну суверенну державу». Націоналізм по своїй суті вимагає створення власної незалежної держави, яка буде його тільки зміцнювати. Ці явища щільно пов'язані одне з одним, вони взаємозалежні і взаємодіючі.

На прикладі Англії та країн Західної Європи він доводить ідею, що завдяки утворенню «сучасної централізованої незалежної держави» відбувся процес переродження націоналізму в націю. Маси почали пов'язувати себе з нацією і націоналізм домінував в усіх їх почуттях і настановах; його почали використовувати для виправдання державної влади, і для легітимізації застосування державою сили як проти своїх громадян, так і проти інших держав.

Г.Кон вважає, що розвиток націоналізму у Західних країнах (Англії, Франції, Нідерландах, Швейцарії, Сполучених Штатах Америки) був переважно політичною подією. «...йому передувало формування майбутньої національної держави або, як у випадку Сполучених Штатів, ці два процеси збігалися у часі»[6, с. 481]. На відміну від цього «східний націоналізм» з'явився «не лише пізніше, а й переважно на відсталішій стадії суспільно-політичного розвитку... націоналізм формувався в протесті проти наявного державного утворення та в конфлікті з ним», не для об'єднання народу у націю, а для окреслення нових політичних кордонів.

Далі Г.Кон зауважує, що і націоналізм може переростати у свій крайній прояв – тоталітарний націоналізм, який отримав назву «фашизм», де зникає індивід і людство, «не залишається нічого крім нації»[6, с.480]...

Ганс Кон стверджує, що націоналізм виникнувши у Західній Європі стає «взірцем» для інших націй, які спочатку у нього вчилися, а поступово, почали розвивати свій власний націоналізм, який з часом ставав в опозицію до «чужої» моделі націоналізму та її ліберально-раціоналістичного світогляду.

Розглядаючи націоналізм Західної Європи від Ганс Кон підкреслює, що цей націоналізм націлював свої зусилля на побудову нації з огляду на «політичну реальність та боротьбу сучасності без занадто емоційного ставлення до минулого...»[6, с.481]. На відміну від західного націоналізму – Східний націоналізм відчував себе непевне, і намагався свій комплекс неповноцінності компенсувати самозвеличуванням та надмірною самовпевненістю [6,с.481].

З рештою, ці так звані «нові націоналізми» намагалися знайти свій «національний націоналізм», вони намагалися доказати, що німецький, російський, індійський націоналізм, за точкою зору Г.Кона, є більш глибоким та багатограннішим у своїх проблемах.

І ми можемо погодитись з Б.Андерсоном, що дуже важко знайти ту межу між Заходом і Сходом, а тим більше сказати який націоналізм виникає раніше і який є доцільнішим ніж інший.

Так само як і Г.Кон, Дж.Пламенац розглядає два типи націоналізму «західний» та «східний» націоналізм. На відміну від попередника він відмежовує східний націоналізм, який набув «розросту серед слов'ян, а також Африці й Азії, його можна віднайти і в Латинській Америці»[10, с.483].

Дж.Пламенац вважає, що націоналізм виникає тоді, коли народи усвідомлюють не тільки культурне розмаїття, але й культурні зміни та поділяють ідею прогресу, яка спонукає їх рівнятись на більш розвинені нації. Він підкреслює, що мова йде не про заздрощі щодо інших більш розвинених націй, а, насамперед, це бажання приєднатися до загальнолюдської культури. Звертає увагу на те, що насправді між націоналізмом і лібералізмом немає суперечності. Більше того він намагається їх об'єднати, бо стверджує, що все залежить від ситуації в якій перебуває націоналізм і в одній він буде досить ліберальним, а іншій неліберальним. Неліберальним він був у фашистській Італії, нацистській Німеччині або серед екстремістський угруповань правого крила у Франції.

Німці та італійці, як нація, на той час вже були «культурно оснащені відповідно до стандартів, що вони їх поділяли разом із націями, з якими себе порівнювали»[10, с.488]. Пламенац Дж. зауважує, що ці нації мали свої філософські школи, своїх вчених, художників, тобто культурно вони вже були на одному рівні з іншими розвиненими націями і могли не тільки брати, а й віддавати. «Їхня потреба, - як їм це здавалося, - полягала радше у здобутті власних національних держав, аніж ідей і вмінь, необхідних, аби ці держави вибороти, оскільки здебільшого вони вже ними володіли»[10, с. 488]. На відміну від них слов'яни, а пізніше азійці та африканці зіткнулися з іншою проблемою, внаслідок поширення західних ідей вони мали трансформуватися

і «вибудувати себе заново, створювати власні національні ідентичності». Їх «відчуття ідентичності чи окремішності» вимагало власної національної ідентичності. Їх культурний рівень сильно відрізнявся від передових націй і стандартів цивілізації до якої вони долучатися. «Це зробило їхній націоналізм у деяких аспектах глибоко відмінним від націоналізму німців, італійців та інших західних народів»[10, с. 488-489].

Таким чином, західний націоналізм – це націоналізм німців та італійців, які незважаючи на свій високий рівень розвитку нації відчували себе скривдженими, їхній націоналізм спонукає їх на прогресивні дії та дає у майбутньому можливість приєднатись до більш розвинених націй і стати справжнім європейцем.

Джон Гатчисон намагається знайти свій власний підхід до типологізації націоналізму. Він розглядає теж два типи націоналізму – культурний і політичний, які не слід змішувати, «бо вони спираються на дві відмінні і навіть конкуруючі між собою концепції нації...»[5, с. 499].

Політичні націоналісти вважають за ідеал політичну спільноту досвідчених громадян, об'єднаних законами і звичаями. Заперечують будь-які з політичних і традиційних прив'язаностей і дотримуються «космополітичної раціоналістичної концепції нації», націленої на вселюдську спільність». Головною їх метою є побудова представницької держави для своєї спільноти, яка б могла брати участь у побудові «космополітичної раціоналістичної цивілізації»

Культурні націоналісти розглядають державу як щось випадкове, бо суть нації – це особлива цивілізація, що є наслідком її унікальної історії, культури і географічного середовища. Культурний націоналіст вважає, що «нація це не тільки згода і закон, а й почуття, закорінені в природу та історію»[5, с.450].

В той же час, підкреслює він, заперечуючи ідеал універсальних громадянських прав політичного націоналізму, культурні націоналісти

вимагають шанування природних поділів всередині нації – статтєвих, професійних, релігійних.

Д.Гатчїсон вважає, що культурні націоналісти є рухом морального відродження, який «прагне об'єднати різні аспекти нації – традицію і сучасність, агрокультуру та індустрію, науку і релігію...». Культурний націоналізм спонукає розквіт історії та мистецтва, якщо їх носії публічно визнані.

На відміну від них метою політичних націоналістів є представницька національна держава, яка б гарантувала своїм громадянам однакові громадянські права. Вони прагнуть організувати життя громадян на раціонально – правових засадах. Метою ж культурних націоналістів є не моральне відродження історичних спільнот, а відтворення самобутньої національної цивілізації.

Видатний представник і дослідник українського націоналізму М.Міхновський пише: «Націоналізм, цей загальноєвропейський рух, що визволив десятки поневолених і уполіуджених націй, що утворив великі національні культури і літератури...»[8,с.66]. Тобто можна сказати, що він згоден з Г.Коном, що існує «європейський націоналізм», яким і має скористуватися українська інтелігенція.

«Головне нещастя нашої (української Авт.) нації – брак націоналізму серед широкого загалу» - пише він. Націоналізм, як течія змінив світ, під його тиском розпадаються імперії, на зміну яким з'являються нові народи, він запалив «фанатизмом поневолені нації на їх боротьбу за свободу»[8,с.66].

В той же час український націоналізм має суттєву ваду – він дуже спізнився, тому українська нація відрізняється відсутністю самосвідомості і, це є ганебний вплив, за його точкою зору – московської культури і московського суспільства. Українська нація має скористатися прикладом

народів Заходу і піти їх шляхом – «повалити все те, що стоятиме препоною на цій дорозі» - звільнитися від культури та літератури москалів.

М.Міхновський, як і іншу дослідники вважає, що націоналізм є космополітичним та гуманним. Більше того вони по своїй суті тільки розвивають його і допомагають націоналістичним ідеям розповсюдитись. Космополітизм має головну тезу – пише М.Міхновський, - «усі люди – спілка спілок (союз союзів), себто космополітизм уявляє спілку всієї людськості як загальну спілку окремих спілок»[8,с.67], він розповсюджує свої ідеї на весь світ у тому числі і націоналістичні.

Б.Стебельський теж є прибічником того, що існує європейський націоналізм, ідеями якого має скористуватися український націоналізм. Він пише, що на початку двадцятого столітті на Західних землях України сконцентрувалися найвидатніші уми всієї України, які ідеологічно формували націоналістичну думку, яка так і не змогла розвинути у доктрину. На території «совєтської» України вона не могла розвинути бо на розвиток ідеолого-філософських концепцій суттєво впливав марксизм і тільки Захід був здатним і мав уві умови для розвитку. Досліджуючи представників українського націоналізму він звернув увагу «на струнку концепцію української держави» засновником якої є Вячеслав Липинський. Який вважав, що всі народи незалежно від національного походження мають включитися в розбудову української держави. Можна сказати, що В.Липинський є представником політичного націоналізму. В той же час Стебельський Б. зазначає, що «усіх ідеологів українського націоналізму об'єднує основа їхнього світогляду: нація найвища спільнота, і тільки через націю виявляється одиниця, і тільки, через нації розвивається людство». Кожна нація має свою місію і вона має продовжувати життя, для виконання своєї місії. Для цього нація має бути вільною – це головна ідея доктрини, яку висунув Дмитро Донцов ще у 1913 році [12,с.237].

З точки зору Б.Стебельського Д.Донцов у своїй роботі «Підстави нашої політики» змальовує два світи. «Світ московської душі колективної орди з деспотом диктаром-вседержцем...»[12,с.238]. Д.Донцов вважав, що України за своїм характером, за своєю культурою, своїми традиціями належить до Заходу. «Україна була постійно полем бою Європи з Азією. Український нарід – європейський нарід. У його груди вдаряли перші стріли і мечі азійських завойовників Європи. І тепер України вирішить, від України залежить, чи Європа лишиться Європою чи її залле московське море варварства»[12,с.239].

У цьому питанні точка зору Дмитра Донцова співпадає з точкою зору М.Міхновського. Вони обидва вважали, що Україна має рівнятися на Європу і використовувати її спадок визвольного національного руху. Цим вони суттєво відрізняються від ідей Б.Андерсона, який культуру Азії не намагається принизити, навпаки він відзначає, що вона більше старовинна від європейської і виникла набагато раніше. Д.Донцов і М.Міхновський називають культуру Азії культурою орди, варварів.

Б.Стебельський, досліджуючи спадок Д.Донцова, звертає увагу, що подальші праці були доповнені і Д.Донцов частково відкинув ідею ототожнення України виключно з Заходом. Але всі ідеологи українського націоналізму понад усе ставили націю. «Нація найбільша, найдосконаліша людська спільнота, підмет сам у собі, що розвивається через органічно об'єднані в ній одиниці і разом із цілою спільнотою реалізують заложену в націю місію»[12,с.245].

На відміну від них Б.Андерсон пише, «я пропоную наступне визначення нації: це уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна. Вона уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чутимуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричасності»[3,с.22].

Можна сказати, що і Кон Г., і Дж.Пламенац обидва розрізняють західний і східний націоналізм. Вони згодні з тим, що західний націоналізм є вищим за рівнем розвитку і допомагає іншим націям розвинути до рівня європейських націй. Д.Гатчисон по іншому називає, але за своє суттю його «культурний націоналізм» дуже схожий на європейський або західний, бо має допомагати іншим націям розвиватися і добиватися своєї мети - незалежної держави.

Представники українського націоналізму М.Міхновський, Б.Стебельський, Д.Донцов, Л.Липинський вважали, що Українська нація належить до європейських націй. Вона має взяти за взірець ідеї західного націоналізму, який прагне утворити свою державу. Український націоналізм відстає у своєму розвитку від європейського внаслідок впливу московської культури. Можна сказати, що між «західним націоналізмом» і «українським націоналізмом» немає різниці тому що вони суть єдині і український націоналізм є «учнем» західного націоналізму.

Література:

1. Андерсон Б. Западный национализм и восточный национализм: есть ли между ними раз ница? - (<http://old.russ.ru/politis/20011219-and.html>).
2. Андерсон Б. Непогрешимость наций. Пер. с англ. - / www.politizdat.ru.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К.:Критика, 2001.
4. Гелнер Е. Нації і націоналізм/Націоналізм:Антологія.2-ге вид. – К.:Смолоскип, 2006. – С.156-169.
5. Гатчисон Д. Культурний і політичний націоналізм/Націоналізм:Антологія.2-ге вид. – К.:Смолоскип, 2006. – С.499-506.
6. Кон Г. Західний і східний націоналізм/Націоналізм:Антологія.2-ге вид. – К.:Смолоскип, 2006. – С.479-482.
7. Лисяк-Рудницький І. Політичні ідеї Липинського з перспективи нашого часу/Історичні есе. – К.:Основи Інститут держ. упр. та місц. самоврядування при КМУ, 1994. – С.159-172.

8. Міхновський М. Націоналізм – всесвітня сила/Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 66-68.
 9. Націоналізм: Антологія. 2-ге вид./Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2006.
 10. Пламенац Д. Два типи націоналізму/Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 483-494.
 11. Політологія. Кн. Перша. Політика і суспільство/А. Колодій. – К.: Ельга-Ніка центр, 2000.
 12. Стебельський Б. Світоглядні антології та розбіжності теоретиків українського націоналізму/Ідеї і творчість. Збірник статей та есеїв. – Торонто, 1991. – С. 235-251.
- Похило И.Д. Западный национализм и украинский национализм: есть ли между ними разница.**

В данной статье автор пытается исследовать и систематизировать подходы западных и украинских ученых на национализм. Обращает внимание, что только Б.Андерсон считает такой подход к классификации неуместным. Представители украинского национализма считают его частью западного или европейского национализма.

Ключевые слова: западный национализм, восточный национализм, украинский национализм, культурный национализм, политический национализм.

Pokhylo I.D. WEST nationalism and Ukrainian nationalism: Is there difference between them.

Dana In this article the author tries to explore and systematize the approaches of Western and Ukrainian scholars on nationalism. Notes that only B.Anderson considers this approach to klasifikatsii inappropriate. Prestaviteli Ukrainian nationalism is considered a part of Western or European nationalism.

Keywords: Western nationalism, Eastern nationalism, Ukrainian nationalism, cultural nationalism, political nationalism.

Похило Ирина Даниліловна доцент кафедри українознавства, політології і права Вінницького національного університету, кандидат політичних наук.